

Seks en humor

Vermomde maatschappijkritiek

Lachen gold in de zeventiende eeuw als een beproefd medicijn tegen depressies. Moppenboekjes waren populair, en de grappen erin kun je nu niet bepaald preuts noemen.

Iemand die een boerin een kus gaf, klaagde dat haar lange neus hem nogal in de weg stond. “Wel, mijnheer”, zei zij, “dan moet je mijn posterianus [achterwerk] kussen, daar heb ik geen neus”. Grappen als deze waren in de zeventiende eeuw erg populair. Net als nu werd er gelachen om seks, om poep en pis, of om de eigenaardigheden of gebreken van mensen. Lachen en seks, meende men, waren gezond: ze brachten je lichaam in evenwicht, verdreven depressies en leerden je de tegenslagen van het leven te relativiseren. Tegen het einde van de zeventiende eeuw ontstond de eerste originele pornografie van Nederlandse bodem, waarin humor en seks samengingen met maatschappijkritiek.

De lach als medicijn

Een van de beste grappenmakers uit de Republiek der Verenigde Nederlanden was de Haagse advocaat [Aernout van Overbeke](#) (1632-1674). Overtuigd van de geneeskrachtige werking van de lach legde hij een verzameling aan van bijna 2500 moppen en anekdotes, om te vertellen in gezelschap. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bezit de handgeschreven originelen, in vijf dikke bundels. Er zitten veel verwijzingen in naar Van Overbeke zelf en zijn vrienden en vriendinnen. Dat ze allemaal mensen met een goede opleiding waren, afkomstig uit de betere kringen, blijkt uit het feit dat er grappen bij zijn in vreemde talen. Ook in zijn brieven kon Van Overbeke het lachen niet laten. Op reis naar Indië liet hij, volgens een brief aan zijn vrienden, zijn *membrum virile* oftewel zijn mannelijk lid afsnijden. Dat klinkt schokkend, maar in de volgende regel schemerde al door dat hij zich gewoon had laten scheren door de scheepsbarbier: zijn *membrum virile* was zijn baard.

In de Zuidelijke Nederlanden hielden de Spaanse overheid en de rooms-katholieke kerk de openbare moraal goed in de gaten, onder meer door een strenge censuur op gedrukte boeken. Grappen die daar populair waren en gedrukt mochten worden, gingen bijvoorbeeld over vergeetachtige priesters, of over meisjes die voor het huwelijk hun maagdelijkheid verloren. Het waren eigenlijk levenslessen in de vorm van een grap over verkeerd gedrag:

Toen een eenogige pasgetrouwde man tot zijn schrik constateerde dat zijn vrouw geen maagd meer was, antwoordde zij dat hij maar één oog had. ‘Dat hebben mijn vijanden gedaan’, zei de man. ‘Bij mij hebben tenminste mijn vrienden het gedaan’, zei de vrouw toen.

Vrijzinnige houding

In de Noordelijke Nederlanden was de persvrijheid veel groter. Weliswaar probeerden calvinistische predikanten voortdurend om in hun ogen opruiende en zedenbedervende boeken verboden te krijgen, maar dat lukte bijna nooit. Zo verscheen in 1651 in Den Haag de verzenbundel *Uyt-heemsen oorlog, ofte Roomse min-triumpfen*. De dichter, die zich achter zijn initialen M.V.M. Hr. van Cl. verborg (Matthijs van Merwede, Heer van Clootwijk), vertelde daarin openhartig en met weinig verhullende woordspelingen over zijn seksavonturen met jonge vriendinnetjes en hoertjes in Rome. Hij komt uit zijn gedichten naar voren als iemand die onafhankelijk over zijn eigen lichaam (en dat van anderen) beschikt, en zijn seksualiteit niet laat belemmeren door overheid, kerk of burgerlijk fatsoen. Zo’n vrijzinnige houding was voor die tijd heel ongewoon.

Ingewikkelde liefdesgeschiedenissen zijn vaste ingrediënten van een genre-in-opkomst, de roman. In de schelmenroman *Den vermakelijken avanturier* van [Nicolaas Heinsius](#) (1695) buitelt de hoofdpersoon van de ene onverwachte situatie in de andere, waardoor hij de kans heeft allerlei aspecten van de gevestigde orde belachelijk te maken.

Pornografie

Rond 1680 publiceerde de Amsterdamse uitgever Timotheus ten Hoorn een aantal ronduit pornografische romans, waarin hoeren, studenten en andere schuinsmarcheerders vrijuit vertellen over hun erotische belevenissen. Tegelijkertijd maken ze de schijnheiligheid van de Nederlandse samenleving belachelijk. De strekking was dat ook keurige burgers en burgeressen die het nooit zouden toegeven, werden beheerst door het verlangen naar seks. Het bekendste voorbeeld is de roman *De doorluchtige daden van Jan Stront, opgedragen aan het kakhuis* (deel I 1684, deel II 1696). De liefhebbers van destijds vonden het ‘drollig’, en dat woord had twee betekenissen: ‘grappig’ en ‘vol met uitwerpselen’. Bij lezers die zich ergerden aan hun schijnheilige medemens, en die zelf tegen een stootje konden, was het een succesformule.

Verder lezen

- Meer info over Van Overbeke vind je op de [DBNL](#)
- Aernout van Overbeke, *Anecdota sive historiae jocosae. Een zeventiende-eeuwse verzameling moppen en anekdotes*. Ed. R. Dekker, H. Roodenburg en H.J. van Rees. Amsterdam, 1991.
- De [originelen](#) van Van Overbekes *Anecdotes* zijn in te zien in de KB, nationale bibliotheek van Nederland.
- Aernout van Overbeke, *Buyten gaets. Twee burliske reisbrieven*. Ed. M. Barend-van Haften en A.J.

Gelderblom. Hilversum, 1998. Egodocumenten 15.

- A.J. Gelderblom, “‘Hier liet ick mijn membrum virile afsnijden”. Het lichaam en zijn grenzen in de reisbrieven van Aernout van Overbeke’. In: *De grenzen van het lichaam. Innerlijk en uiterlijk in de renaissance*. Red. A.J. Gelderblom en H. Hendrix. Amsterdam, 1999, 75-90. Utrecht Renaissance Studies V, p. 75-90.
- Rudolf Dekker, *Lachen in de Gouden Eeuw. Een geschiedenis van de Nederlandse humor*. Amsterdam, 1997.
- René van Stipriaan, ‘Jagen op kleuters. Matthijs van de Merwedes Mintriomfen.’ In Rick Honings, Lotte Jensen, Olga van Marion (red.), *Schokkende boeken!* Hilversum (2014) p. 47-53
- M.v.M. Hr. van Cl., *Mintriomfen in Rome, 1647-1650*. Openhartige gedichten van een erotomaan. Herspeld en toegelicht door A.J.G., E.K.G., K.P., M.S., M.B.S.-V., M.A.S.-v.d.D., W.B.d.V. Amsterdam, 2004.
- Johan Verberckmoes, *Schertsen, schimpen en schateren. Geschiedenis van het lachen in de Zuidelijke Nederlanden, zestiende en zeventiende eeuw*. Nijmegen, 1998.
- Inger Leemans, *Het woord is aan de onderkant. Radicale ideeën in Nederlandse pornografische romans 1670-1700*. Nijmegen 2002.
- Bekijk ['Nu te Zien!': Humor in de Gouden Eeuw'](#) (Frans Hals Museum)

<https://www.literatuurgeschiedenis.nl/17e-eeuw/seks-en-humor>